

УДК 159.9:316.77:355.1:351.746.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.16>

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРИКОРДОННИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Матняк В.М.,

*викладач кафедри спеціальних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
ORCID: 0000-0002-7289-124X*

Волошин В.А.,

*старший викладач кафедри спеціальних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
ORCID: 0000-0002-2613-7115*

Матняк В.М., Волошин В.А. Комунікативна компетентність прикордонників Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану: психологічний аспект.

У статті здійснено комплексний аналіз психологічних особливостей комунікативної компетентності прикордонників Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану як важливої складової їх професійної діяльності. Розглянуто комунікативну компетентність як інтегративне особистісно-професійне утворення, що поєднує систему знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та психологічних якостей, необхідних для ефективної міжособистісної та службової взаємодії під час охорони та захисту державного кордону.

У межах дослідження розкрито сутність комунікативної компетентності як складової професійної та соціально-психологічної компетентності прикордонника, охарактеризовано її структуру, зокрема когнітивні, емоційно-регулятивні, поведінкові та рефлексивні компоненти, а також визначено психологічні механізми її формування та розвитку в умовах підвищеного стресового навантаження. Особливу увагу приділено ролі емоційного контролю, здатності до саморегуляції, емпатії та прогнозування комунікативних ситуацій у процесі професійної взаємодії.

Проаналізовано специфіку міжособистісної взаємодії прикордонників з різними категоріями осіб, зокрема громадянами України, іноземцями, військовослужбовцями інших силових структур, а також особами з асоціальною або протиправною поведінкою у ході виконання службово-оперативних завдань. Визначено, що ефективність такої взаємодії значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативних навичок, уміння адаптувати стиль спілкування до ситуації, дотримання норм професійного етикету та здатності конструктивно вирішувати конфліктні ситуації.

Окремо визначено ключові чинники, що впливають на рівень розвитку комунікативної компетентності прикордонників у сучасних умовах воєнного стану, серед яких: особливості службово-оперативної діяльності, рівень професійної підготовки, стаж та досвід служби, психологічна готовність до дій в екстремальних умовах, а також індивідуально-психологічні характеристики особистості. Отримані узагальнення підтверджують необхідність цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності прикордонників як важливого ресурсу забезпечення ефективності їх професійної діяльності та психологічної стійкості в умовах воєнного стану.

Ключові слова: комунікативна компетентність, прикордонники, Державна прикордонна служба України, професійна діяльність, психологічні особливості, воєнний стан.

Matniak V.M., Voloshyn V.A. Communicative competence of border guards of the state Border Guard Service of Ukraine under martial law: psychological aspect.

The article provides a comprehensive analysis of the psychological characteristics of communicative competence of border guards of the State Border Guard Service of Ukraine under conditions of martial law as an essential component of their professional activity. Communicative competence is considered as an integrative personal and professional formation that combines a system of knowledge, skills, abilities, value orientations, and psychological qualities necessary for effective interpersonal and official interaction during the protection and defense of the state border.

Within the framework of the study, the essence of communicative competence as a component of the professional and socio-psychological competence of a border guard is revealed. Its structure is characterized, including cognitive, emotional-regulatory, behavioral, and reflexive components, as well as the psychological mechanisms of its formation and development under conditions of increased stress load. Particular attention is paid to the role of emotional control, self-regulation ability, empathy, and forecasting of communicative situations in the process of professional interaction.

The specificity of interpersonal interaction of border guards with various categories of individuals, including citizens of Ukraine, foreigners, servicemen of other security agencies, as well as persons with antisocial or unlawful behavior, in the course of performing service and operational tasks is analyzed. It is determined that the effectiveness of such interaction largely depends on the level of development of communicative skills, the ability to adapt communication styles to specific situations, adherence to norms of professional etiquette, and the ability to resolve conflict situations constructively.

Key factors influencing the level of development of communicative competence of border guards under current conditions of martial law are identified, including the specifics of service and operational activities, the level of professional training, length and experience of service, psychological readiness to act in extreme conditions, and individual psychological characteristics of personality. The obtained generalizations confirm the necessity of purposeful development of communicative competence of border guards as an important resource for ensuring the effectiveness of their professional activity and psychological resilience under martial law.

Key words: communicative competence, border guards, State Border Guard Service of Ukraine, professional activity, psychological characteristics, martial law.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану діяльність Державної прикордонної служби України характеризується суттєвим ускладненням оперативно-службових завдань, підвищенням рівнем відповідальності, психологічного напруження та професійного ризику. Прикордонники щоденно здійснюють охорону і захист державного кордону, контроль за дотриманням прикордонного режиму, а також виконують завдання з протидії незаконній міграції, контрабанді, диверсійно-розвідувальній діяльності та іншим загрозам національній безпеці.

Особливістю професійної діяльності прикордонників є постійна міжособистісна взаємодія з різними категоріями осіб, зокрема громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, військовослужбовцями інших силових структур, представниками державних органів, а також особами з асоціальною або протиправною поведінкою. Таке різноманіття комунікативних ситуацій відбувається в умовах дефіциту часу, підвищеного емоційного напруження та необхідності прийняття оперативних рішень, що висуває підвищені вимоги до рівня сформованості комунікативної компетентності особового складу.

У зазначених умовах особливої актуальності набуває проблема розвитку комунікативної компетентності прикордонників як важливого чинника ефективного виконання службових завдань, забезпечення законності та дотримання прав і свобод людини, попередження та врегулювання конфліктних ситуацій, а також збереження психологічної стійкості й професійної надійності особового складу. Недостатній рівень розвитку окремих комунікативних умінь і навичок може призводити до зростання конфліктності, зниження ефективності службової діяльності та підвищення рівня професійного стресу, що зумовлює необхідність наукового осмислення даної проблематики.

Метою дослідження є аналіз психологічних особливостей комунікативної компетентності прикордонників Державної прикордонної служби України та визначення її ролі у забезпеченні ефективності професійної діяльності в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика комунікативної компетентності фахівців сектору безпеки та оборони, зокрема персоналу Державної прикордонної служби України,

достатньо широко представлена в сучасних психологічних і міждисциплінарних дослідженнях. Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що більшість праць зосереджені на окремих аспектах професійної підготовки, психологічного відбору, стресостійкості та профілактики професійних деформацій, тоді як комунікативна компетентність як цілісне інтегративне утворення в умовах воєнного стану залишається недостатньо систематизованою.

Так, аналізуючи дослідження ряду українських наукових праць, які розширюють розуміння комунікативної компетентності в контексті екстремальної та правоохоронної діяльності, зокрема, у дослідженнях В.О. Лефтерова комунікативна компетентність правоохоронців розглядається як складова їхньої професійно-психологічної готовності до дій у конфліктних та кризових ситуаціях. Автор підкреслює важливість навичок психологічного впливу, управління емоційними станами співрозмовника та власної саморегуляції, що є особливо актуальним для прикордонників в умовах воєнного стану [1, с. 34].

У працях О.М. Кокун з проблем психологічного забезпечення професійної діяльності військовослужбовців акцент зроблено на ролі комунікації як ресурсу збереження психічного здоров'я та бойової ефективності. Автор обґрунтовує, що розвинені комунікативні вміння сприяють зниженню рівня психологічного напруження, підвищують згуртованість підрозділів і ефективність взаємодії з цивільним населенням [2, с.63].

Крім того, у роботах Н.І. Пов'якель комунікативна компетентність аналізується як особистісно-професійна характеристика фахівців соціономічних професій, що формується в процесі спеціальної підготовки та професійного досвіду. Запропоновані авторкою підходи до структури комунікативної компетентності (когнітивний, емоційний, поведінковий і рефлексивний компоненти) є методологічно цінними для адаптації до специфіки службово-оперативної діяльності прикордонників [3, с. 198].

Так, у статті «Психологічні принципи відбору співробітників до негласної діяльності в оперативній роботі Держприкордонслужби» обґрунтовано необхідність удосконалення психологічного відбору персоналу для виконання завдань негласного оперативно-розшукового характеру. Автори акцентують увагу на таких психологічних якостях, як стресостійкість, моральна гнучкість, здатність до швидкого прийняття рішень, комунікативна адаптивність та вміння встановлювати довірливі контакти в умовах підвищеної конфіденційності. Хоча комунікативна компетентність прямо не виділяється як окремий об'єкт дослідження, її ключові елементи розглядаються як критично важливі для ефективної оперативної взаємодії, що безпосередньо корелює з предметом даної статті [4, с. 1195].

У праці «Психоемоційне вигорання та його вплив на службову діяльність персоналу Державної прикордонної служби України» досліджено психологічні механізми виникнення емоційного виснаження, втрати мотивації та зниження ефективності професійної діяльності внаслідок тривалого впливу стресових факторів, особливо в умовах воєнного стану. Автори переконливо доводять, що психоемоційне вигорання негативно впливає на якість міжособистісної взаємодії, знижує рівень саморегуляції, емпатії та комунікативної гнучкості. Запропоновані моделі психологічної профілактики вигорання опосередковано спрямовані на підтримку й розвиток комунікативної компетентності як чинника професійної надійності та психологічної стійкості персоналу [5, с. 1455].

Аналіз наукових праць свідчить, що окремі психологічні аспекти професійної діяльності персоналу ДПСУ – відбір кадрів, стресостійкість, профілактика вигорання, професійна надійність – ґрунтовно досліджені в сучасній українській науці. Водночас потребує подальшого наукового осмислення проблема комунікативної компетентності прикордонників як цілісного психологічного феномена в умовах воєнного стану, що й зумовлює актуальність та наукову новизну даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність прикордонників Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану розглядається у даному дослідженні як багатовимірне соціально-психологічне утворення, що інтегрує когнітивні, емоційно-регулятивні, поведінкові та рефлексивні компоненти та безпосередньо впливає на ефективність виконання службово-оперативних завдань. В умовах збройної агресії проти України професійна діяльність прикордонників характеризується підвищеним рівнем ризику, невизначеності, емоційної напруженості та інтенсивної міжособистісної взаємодії, що істотно підвищує вимоги до якості професійної комунікації.

Логіка дослідження ґрунтується на інтеграції теоретичного аналізу сучасних наукових підходів до розуміння феномену комунікативної компетентності та узагальненні емпіричних спостережень за особливостями комунікативної поведінки прикордонників у реальних умовах виконання службово-оперативних завдань. Теоретичний аналіз дав змогу систематизувати наукові уявлення щодо структурних компонентів, функцій і механізмів формування комунікативної компетентності в контексті професійної діяльності фахівців силових структур, а також визначити її специфіку з урахуванням екстремальних і стресогенних умов воєнного стану.

Емпіричний компонент дослідження був спрямований на виявлення типових моделей професійної комунікації, що реалізуються прикордонниками під час взаємодії з різними категоріями осіб, а також на аналіз чинників, які впливають на ефективність комунікативних дій у ситуаціях підвищеної відповідальності та ризику. Узагальнення результатів емпіричних спостережень дозволило встановити взаємозв'язок між рівнем сформованості комунікативної компетентності та здатністю прикордонників підтримувати психологічну стійкість, оперативно приймати рішення та забезпечувати професійну надійність у складних службових ситуаціях.

Методологічною основою дослідження слугували положення системного, діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів. Системний підхід дав змогу розглядати комунікативну компетентність як цілісну структуру, елементи якої перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості. Діяльнісний підхід дозволив проаналізувати комунікативну компетентність у контексті конкретних професійних дій і комунікативних ситуацій, що виникають у процесі охорони державного кордону. Особистісно-орієнтований підхід забезпечив урахування індивідуально-психологічних особливостей прикордонників, які визначають стиль, стратегії та ефективність професійної комунікації.

У процесі дослідження застосовувалися методи теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел, порівняльного аналізу, експертного оцінювання, а також елементи контент-аналізу типових професійних ситуацій службової взаємодії в умовах воєнного стану. Емпіричні узагальнення ґрунтувалися на аналізі результатів спостережень за комунікативною поведінкою прикордонників під час виконання завдань з контролю та охорони державного кордону, несення служби на блокпостах, взаємодії з цивільним населенням, військовослужбовцями інших силових структур та особами з підвищеним рівнем конфліктності.

Отримані емпіричні узагальнення свідчать, що професійна комунікація прикордонників у період воєнного стану характеризується істотним зростанням кількості складних, конфліктогенних та емоційно насичених ситуацій. У таких умовах особливого значення набувають уміння здійснювати комунікативний контроль, зберігати психологічну рівновагу, оперативно обробляти інформацію та приймати виважені рішення. Встановлено, що прикордонники з вищим рівнем сформованості комунікативної компетентності здатні швидше орієнтуватися в комунікативній ситуації, точніше оцінювати психологічний стан співрозмовника та ефективніше обирати адекватні стратегії взаємодії залежно від оперативної обстановки.

У межах емпіричного аналізу виявлено, що найбільш значущими для ефективної професійної діяльності прикордонників є такі комунікативні характеристики: здатність чітко, лаконічно та зрозуміло передавати інформацію в умовах дефіциту часу; уміння прогнозувати можливий розвиток комунікативної ситуації; володіння техніками активного слухання; навички контролю та регуляції власних емоційних реакцій. Особливу роль відіграє здатність до гнучкої адаптації стилю спілкування залежно від змін оперативної обстановки, статусу співрозмовника та рівня потенційної загрози.

Результати дослідження також засвідчують наявність залежності рівня комунікативної компетентності від індивідуально-психологічних та професійних чинників, зокрема віку, стажу служби, досвіду участі у виконанні завдань в умовах підвищеного ризику та бойових дій. Більш досвідчені прикордонники, як правило, демонструють вищий рівень комунікативного контролю, здатність до усвідомленого управління процесом спілкування та прийняття зважених рішень у конфліктних ситуаціях. Водночас у частини з них простежується тенденція до зниження комунікативної гнучкості, використання стереотипних моделей взаємодії, що може обмежувати ефективність професійної комунікації в нестандартних ситуаціях.

Таким чином, результати теоретико-емпіричного аналізу підтверджують доцільність розгляду комунікативної компетентності прикордонників Державної прикордонної служби України як динамічної характеристики, що формується та трансформується під впливом умов воєнного стану.

Рівень її сформованості безпосередньо визначає ефективність виконання службово-оперативних завдань, психологічну стійкість та професійну надійність особового складу. Це обумовлює необхідність впровадження цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток комунікативних умінь і навичок у системі професійної підготовки, підвищення кваліфікації та психологічного супроводу прикордонників ДПСУ.

Висновки. Таким чином, результати проведеного теоретико-емпіричного аналізу дають підстави стверджувати, що комунікативна компетентність прикордонників Державної прикордонної служби України є складним багатокомпонентним соціально-психологічним утворенням, яке інтегрує когнітивні, емоційно-регулятивні, поведінкові та рефлексивні складові та відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності професійної діяльності в умовах воєнного стану. Високий рівень сформованості комунікативної компетентності забезпечує здатність прикордонників адекватно реагувати на динамічні та стресогенні умови службово-оперативної діяльності, підтримувати керовану та конструктивну взаємодію з різними категоріями осіб, а також приймати виважені рішення в умовах обмеженого часу та підвищеного ризику.

Установлено, що розвинена комунікативна компетентність сприяє зниженню рівня конфліктності у професійному середовищі, підвищенню ефективності службової взаємодії, дотриманню норм професійної етики та законності, а також виступає важливим чинником збереження психологічної стійкості та професійної надійності особового складу. В умовах воєнного стану вона набуває додаткової функції психологічного захисту, запобігаючи емоційному виснаженню, професійному вигоранню та деструктивним формам поведінки.

Разом із тим, результати аналізу свідчать про наявність окремих проблемних аспектів у структурі комунікативної компетентності прикордонників, зокрема недостатню сформованість навичок планування комунікативної взаємодії, використання невербальних засобів спілкування, надання зворотного зв'язку та гнучкого адаптування стилю комунікації до змін оперативної обстановки. Це зумовлює необхідність цілеспрямованого вдосконалення системи професійної підготовки та психологічного супроводу прикордонників ДПСУ з урахуванням специфіки їх діяльності в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні та апробації психолого-педагогічних програм розвитку комунікативної компетентності прикордонників, визначенні ефективних методів формування комунікативної гнучкості та емоційної саморегуляції, а також у поглибленому вивченні впливу індивідуально-психологічних і професійних чинників на особливості комунікативної поведінки прикордонників у кризових та екстремальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лефтеров В.О. Юридична та професійна психологія слідчих та експертів-криміналістів: навчально-методичні матеріали. Одеса, 2018, С. 34. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8774ec02-2766-4050-b2bc-d4f3d59caba2/content>.
2. Кокур О.М. Методологічні засади та практичні заходи психофізіологічного забезпечення професійного становлення фахівця. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т. 1, вип. 50. С. 63–74. URL: <https://ae.fl.kpi.ua/index.php/2227-6246/article/view/162623>.
3. Пов'якель Н.І. Комунікативна компетентність особистості як психологічна проблема. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2008. Т. 7, вип. 15. С. 198–206.
4. Матняк В.М. Психологічні принципи відбору співробітників до негласної діяльності в оперативній роботі Державної прикордонної служби України. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. Вип. 12(54). С. 1195–1205. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/18331/18378>. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1195-1205](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1195-1205).
5. Матняк В.М. Психоемоційне вигорання та його вплив на службову діяльність персоналу Державної прикордонної служби України. *Наукові перспективи*. 2025. Вип. 3(57). С. 1455–1462. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-1455-1462](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-1455-1462).
6. Бандурка О.М. Психологія управління в правоохоронних органах: навчальний посібник. Харків: Право, 2016. 496 с.
7. Про національну безпеку України: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, No 31, ст. 241, зі змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

8. Про Державну прикордонну службу України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, No 27, ст. 208, зі змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 4.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 5.03.2026

© Матняк В.М., Волошин В.А. , 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0